

Ahol élünk...¹

Ahogy a Kárpát-medencében és azon belül a Maros vidékén, Battonyán is megtalálhatók a régmúlt idők embereinek régészeti leletei. Számos emlék került elő a földből véletlenül vagy szervezett kutatás során.

Az emberiség történetét az írásbeliség kezdetéig **régészeti korszakokra** lehet felosztani. Az írásbeliség különböző időpontokban jelent meg az emberi történelemben. A legkorábbi írásos emlékek kb. ie. 3000 körüli időkből származnak Mezopotámia és Egyiptom területéről. A fő régészeti korszakokat a használt alapvető technológiák (kőeszközök, fémeszközök), ezeken belül a gazdálkodási módszerek (gyűjtögetés, vadászat, állattenyésztés, növénytermesztés) és egyéb technológiák (edényművesség, stb.) és kulturális elemek (díszítések, stb.) alapján különböztetik meg egymástól. A korok egymásutánisága és ideje általában más és más a különböző földrajzi helyszíneken. A régészek a jellegzetes azonosságokat mutató lelet-együtteseket földrajzi terület, illetve korszak szerint összekapcsolják, mint a feltételezhetően összetartozó emberi közösségek, törzsek vagy népek hagyatékát. Ezeket az összetartozó lelet-együtteseket, illetve a mögöttük álló hajdani kultúrákat nevezik **régészeti kultúráknak**. Az egyes kultúrákat általában a legelőször megismert, vagy más, fontos lelőhelyről nevezik el, vagy arról a tájegységről, ahol éltek az adott kultúrához tartozó emberek. A kultúrán belüli időrendi és térbeli különbségek bemutatására a **régészeti csoport** fogalma szolgál.

Régészeti korszakok:

- kőkorszak
 - őskőkorszak (paleolitikum)
 - középső kőkorszak (mezolitikum)
 - újkőkorszak (neolitikum)
- fémkorszak
 - rézkor
 - bronzkor
 - vaskor

Régészeti kultúrák a Kárpát medencében például:

- Szeleta barlang (paleolitikum)
- Lausitzi kultúra (bronzkor)
- Preszkíta kultúra (vaskor)

Battonya környékéről a legkorábbi leletek az újkőkorszak idejéből származnak. Ebből a korból eredeztethetők az állattenyésztés és földművelés kezdetei. Magyarországon a **Körös csoport** a legkorábbi neolitikus csoport, amely egy nagyobb kultúrának a része, ami a mai Románia keleti részétől a dél-alföldi Duna vidékig terjedt. A Körös csoport az ie. 5. évezredben jelent meg a Tiszántúl déli részén. A Körös csoport fő háziállatai a juh és a kecske voltak, ugyanakkor fontos szerepet töltött be a halászat-vadászat is. Kétféle búzafajt is termesztettek, edényeiket körömcsípéssel díszítették. Battonya területén több, ehhez a csoporthoz tartozó leletet találtak.

¹ Készült Szabó János József kéziratosa felhasználásával.

ie. 3000 táján keletkezett a **szakálhádi régészeti csoport**. Nevét egy Hódmezővásárhely határában levő lelőhelyről kapta. A szakálhádi csoport legjelentősebb ásatásai közé tartoznak a battonyai ásatások: a Parázs tanyai és a Gödrösökbeli ásatásokat kell megemlíteni. A Parázs tanyánál úgynevezett többrétegű telepet találtak, amelyet idegen szóval tell telepnek nevezünk. Itt évszázadokon keresztül telepedtek meg és építkeztek az emberek. Magas fokú volt a földművelés. Figyelemre méltó az itt talált leletek közt egy trónuson ülő, női istenséget ábrázoló szobrocska (idol).

A Gödrösök nevű lelőhelyen ritkaságszámba menő értékes leleteket tártak fel a régészek: arcos edényeket. Ezeknek már valamilyen vallásos jelentőséget lehet tulajdonítani. A késői neolitikus korban kifejlődött a szakálhádi csoportból a **tiszai kultúra**, amely bizonyos mértékig részese a Közel-Keleten kifejlődő városi civilizáció felé tartó fejlődésnek. A Parázs tanyai lelőhely legfelső rétege ehhez a kultúrához tartozik.

A Maros torkolatánál az újkőkor utolsó szakaszát a **Gorzsa csoport** képezi. Ebből az időszakból származik a Szárazér partján talált, a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött csőtálpas kehely és az Egyházföld lelőhelyen előkerült edényke.

A réz az új nyersanyag megjelenését jelenti az emberiség életében (**rézkorszak**). Megváltozott az életforma is. A rézkorszak korai szakaszában, ie. 2500 körül a **tiszapolgári kultúra** terjedt el a Tisza mentén. Jelentőssé vált ennek a kultúrának az embereinél az állattenyésztés. A telepektől elkülönülnek a temetők. Madárcsörszerű, hegyes bütykökkel díszítettbögrék, átfúrt, csőtálpas tálak, mézskőgyöngyök, és vadkanállkapcsok e kultúra jellegzetes tárgyai. Battonyán a László major III. lelőhelyén, a Formóza III., Kistompa, Oláh és Nagy tanyák, Lakatos II., Steiner dűlő, Rapos és Szávics tanyák lelőhelyeken találtak ebből a kultúrából származó leleteket. A lelőhelyek általában érparton találhatók.

A **bodrogkeresztúri kultúra** a tiszapolgári kultúra „leszármazottja”. Legjellegzetesebb edénytípusa ennek a kornak a tejesköcsög formájú edény. Battonyán a 31. olajkút közelében kerültek elő ebből az időből származó leletek.

A rézkorszakban jelenik meg a Kárpát-medencében a Fekete-tenger vidéki sztyeppékről származó **gödörsíros kurgánok kultúrája**, amely az első nomád jellegű életmódot folytató nép a Kárpát-medencében. Halottaikat hanyatt fektetve, térdben felhúzott lábakkal helyezték a sírba, általában eszközök és ékszerek nélkül. A sír fölé **halmot (kurgánt) emeltek**. Battonya határában 33 olyan halom van, ami kurgán lehet. Ilyen például a Baltakeresztői halom, a Cigánykahalom, a Cikóhalom, Hármashatárhalom, Sánkahalom, Tompapusztai halom.

A rézkor utolsó szakaszát a Kárpát-medence nagy részén az ie. 2100 táján megjelenő **badeni kultúra**, illetve annak különböző csoportjai képviselik. Jellemző rájuk a csontvázas temetkezés mellett a halotthamvasztás szokása, kerámiaformáik kisázsiai eredetre utalnak, állataik főleg a juh és a kecske. Battonyán nem találtak eddig a badeni kultúrához tartozó leletet. Valószínűleg azért, mert ennek a kultúrának az embere nem telepedett le tartósan a Maros törmelékújójának vidékén. A rézkor végén lehetséges, hogy egy korábbi rézkori kultúra népessége élt szigetszerűen ezen a vidéken.

A **bronzkor** kezdete az ie. 2000 körüli időszakra tehető. A Kárpát-medence gazdag bronzkori lelőhelyek tekintetében. A Makó csoport valószínűleg a badeni csoportból alakulhatott ki, hazánk majdnem egész területén megtalálható. Battonyán a volt Vörös Október Tsz. homokbányájában és a Georgjevics tanyánál találtak ehhez a korhoz tartozó leleteket: belül mészbetéttel díszített talpas tálak, kihajló peremű, fordított csonkakúpos testű tálak, seprűs díszű fazekak e korszak jellegzetes leletei. A korai bronzkor szakaszára tehető az **ottományi kultúra** megjelenése. A Veres Zoltán dűlőnél talált földvár ehhez a kultúrához köthető. Szintén ebben az időszakban jelenik meg a **Maros kultúra**. Eredete a kisázsiai Anatóliáig követhető. Jellemzője a csontvázas temetkezés, egy és kétfülű korsók, négyfülű tálak. Az ottományi és a Maros kultúra népsége Battonya térségében keveredett a leletek tanúsága szerint. Ide tartoznak a Cikóhalmi csatorna régi torkolatánál és a Sztanoj tanyák környékén feltárt leletek. A békés fejlődésű középső bronzkor emberei a Maros kultúrához tartoztak. A késői bronzkort a Kárpát-medencében a **halomsíros kultúra** embereinek nyugatról történő behatolása vezette be az ie. 1400-as évek végén. A középső bronzkori kultúrák népességének egy része elmenekül, másik része helyben marad, és az idők folyamán keveredik a hódítókkal. Az együttélés eredményeként jött létre a **gávai kultúra**. A halomsíros kultúrát Battonyánál két lelőhely képviseli: a volt Vörös Október Tsz. homokbányájának közelében levő Balog tanya és a Vadaszán tanya. Csücskös, illetve behúzott peremű tálak, bütykös hasú kis bögrék, körbordás bronz gyűrűk, fordított szív formájú bronz csüngők a jellegzetes leletek ebből a korból. A gávai kultúra nyomait a Georgjevics tanyánál talált leletek bizonyítják. Szarvasagancsból készült zabpálca, árkolt bütykökkel díszített urnák, síkzott peremű tálak, karéjos peremű bögrék a jellegzetes leletei ennek a kornak.

A Tisza vidékén a **vaskor** kezdetét az ie. IX. sz. közepén a **preszkíta kultúra** megjelenése jelenti, amely a Kárpátoktól a Kubany folyóig terjedő területet népesítette be eredetileg. Csontvázas temetkezés és vasból készült használati tárgyak megjelenése jellemzi ezt a kultúrát. Battonya vidékéről ehhez a korhoz köthető leletek még nem kerültek elő. A következő időszak a **szkíta korszak**. Az iráni eredetű szkíták az ie. 500-as évek körül uralták a Fekete-tenger északi partvidékét. Egyes kutatók szerint az ie. VI. században szkíta támadás érte a Kárpát-medencét. A szkíta kultúra jellegzetes tárgyai (aranyzarvas, bronz tegezveret, háromélű nyílhegy, nyeles tükör) megtalálhatók a régészeti leletek között, de nem lehet biztosan eldönteni, hogy kereskedelem vagy megtelepedés révén kerültek a Kárpát-medencébe. Lehetséges, hogy némelyik battonyai kurgán is ekkor keletkezett. Battonya határában az ebből az időből származó legjelentősebb lelőhely a Basarága, Vidparton talált kevert rítusú temető. Megjelenik az itteni leletek közt a fazekaskorongon készült kerámia, ami nagyon jellemző erre a korra. Biztosan állítható ugyanakkor, hogy a **kelták** megtelepedtek a Kárpát-medencében. Kultúrájuk a svájci **La Tene** lelőhelyről kapta a nevét. A Dél-Alföldön az ie. IV. század közepétől jelentek meg. Battonyán a Kabát dűlőben feltárt ház jellegzetes kelta leletegyüttes: korongolt edénytöredékek, bronz ruhakapcsoló tű. A félig földbemélyített ház tetőszerkezetét egy vagy két oszlop tartotta. A Vadaszán tanyai lelőhelyen keltakori sírt tártak fel.

A **római kor** a Kárpát-medencében az i. sz. I. század második felében kezdődött Pannónia provincia (a mai Dunántúl) megszervezésével, majd a dákok legyőzése

után a mai Erdély területén Dacia provincia épült ki. Az Alföld sohasem került római uralom alá. Az itt megjelenő, a Fekete-tenger vidékéről származó, iráni nyelvet beszélő **szarmata-jazig** törzsek a rómaiak hívására jöttek be erre a területre, akik a dákok ellen akarták felhasználni őket. Az ebből az időből származó leletek közt sok a római – kereskedelem révén idekerült – tárgy (fibula, pénzérmék, terra sigillata edény), de mellettük megtalálható a jellegzetes Fekete-tenger vidéki leletek is: arany ékszerek, mészkö gyöngyök. Battonyán ilyen lelőhelyek például a Vadaszán tanyánál és a D. Kovács tanyánál találhatók, de a korszak szórt települési szerkezetére utal, hogy a város határának szinte minden részén található ilyen lelőhely.

A **népvándorlás korában**, a III. sz. közepétől veszedelmes fenyegetést jelentenek a rómaiakra és a szarmatákra a **germánok** megjelenése. A rómaiak isz. 270-ben kiűrték Dacia provinciát, amelyet ezután a **germán gótok** szálltak meg. A szarmatákat a szintén **germán gepidák** szorítják ki a Tiszántúlról. Az V. század elején a gótok támadják meg őket a **hunok** parancsára. A gót-gepida háború a gepidák vereségével végződik. Battonya határában ebből az időszakból származó leletek a volt Vörös Október Tsz. homokbányájában feltárt, a IV. – V. századok fordulója körüli időből félig földbe mélyített két ház és a hozzájuk tartozó gabonás vermek. Besímított díszű korsókat, szemcsésen iszapolt fazekeket, kétsoros csontfésűt találtak itt, a valószínűleg gepida lelőhelyen. Attila hun király halála (isz. 453) után a gepidák vezetésével verik ki a hunokat a Kárpát-medencéből. Ezután mintegy száz évig élnek a Tiszántúlon. A battonyai Szionda gyeplelőhelyen egy házat és egy gabonás vermet tártak fel ebből a korból. A leletek tanúsága szerint a gepidák fő háziállatai a juh és kecske voltak. Megtalálhatóak még haszonállataik közt a ló, szamár, sertés, kutya, macska, háziyúk. Vadászták az őzet, gímszarvast. 567-ben a belső-ázsiai eredetű **avarok** a **longobárdokkal** szövetségben megtörik a gepidák hatalmát, és a következő évben az egész Kárpát-medence uraivá válnak. Battonya határából eddig egyetlen avarkori lelet került elő: a Téglagyárban fellelt bronzcsat. Az avarok jellegzetes Kárpát-medencei leletei az arany fülbevalók, ezüst korsók, aranyveretes övek, étkészletek. A VII. század második felében volga-vidéki párhuzamokkal rendelkező, új típusú leletanyag jeleni meg a Kárpát-medencében, amely új népesség betelepüléséhez köthető (László Gyula kettős honfoglalás elmélete, griffes-indás övveretek). Battonyán késő avarkori lelet valószínűleg a Vörös Október Tsz. homokbányájából előkerült házmaradvány. A felszíni leletek alapján késő avarkori telep a Kunágotai úti, a Gregor tanyai, a Pécskai gyepi, az Ugari, a Siklován tanyai és a Mezőhegyesi dűlői VII-es számú lelőhely. Az avar birodalom 803-ban felbomlott, azonban avar néptömegek tovább élhettek a Tiszántúlon, és a honfoglaló **magyarok** találhattak avarokat itt 895-ben. Honfoglalás kori sírokat eddig nem találtak Battonyán, bár lehetséges, hogy az Árpád-koriként nyilvántartott lelőhelyek némelyike honfoglalás-kori.